

МАСТАЦКАЯ ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ФАЛЬКЛОРНАЙ СПАДЧЫНЫ Ў ТВОРЧАСЦІ У. КАРАТКЕВІЧА

Банцэвіч П. К.

УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»

г. Гродна, Рэспубліка Беларусь

***Анотацыя.** В статье рассматривается художественная интерпретация фольклорного наследия в творчестве В. Короткевича.*

Раскрывается идея, что в произведениях В. Короткевича белорусский фольклор становится важным фактором, влияющим на морально-интеллектуальное воспитание современного общества, содействующим трансляции и преемственности социокультурного опыта. Выявлены фольклорные образы, символы в творчестве писателя, которые имеют непосредственное отношение к глубокому познанию особенностей, традиций и будущего белорусской культуры.

Методология исследования базируется на герменевтическом, диалоговом, семиотическом подходах в сочетании с методами историко-культурной реконструкции, сравнительного анализа, а также с аксиологическим, биографическим и другими специфическими и общенаучными методами.

***Summary.** This article examines the artistic interpretation of folklore in the works of V. Korotkevich.*

The idea is explored that in V. Korotkevich's works, Belarusian folklore becomes an important factor influencing the moral and intellectual education of modern society, facilitating the transmission and continuity of sociocultural experience.

Folklore images and symbols in the writer's works have been identified, which are directly related to a deep understanding of the characteristics, traditions, and future of Belarusian culture.

The research methodology is based on hermeneutic, dialogic, and semiotic approaches in combination with methods of historical and cultural reconstruction, comparative analysis, as well as axiological, biographical, and other specific and general scientific methods.

***Ключевые слова:** В. Короткевич, художественное творчество, культура, фольклор, история, белорусский народ, ценностные ориентации, национальное самосознание.*

***Key words:** V. Korotkevich, artistic creativity, culture, folklore, history, belarusian people, value orientations, national identity.*

Міфы і легенды, народныя песні і паданні, казкі і быліны – гэта духоўны скарб, у якім захоўваецца народная мудрасць, маральна-этычныя і эстэтычныя ідэалы і каштоўнасці. Фальклорная спадчына ў розныя часы і гістарычныя эпохі ўплывала на творчасць паэтаў і

пісьменнікаў шматлікіх краін і народаў, ўзбагачаючы яе народным пачаткам і традыцыяй, глыбокімі вобразамі і цікавымі сюжэтамі, шчырасцю і рамантычнай паэтыкай. У якасці прыкладаў можна ўзгадаць такія славутыя імёны, як Р. Бёрнс і Дж. Байран, І. В. Гётэ і Г. Гейнэ, В. Гюго і В. Скот, А. Пушкін і А. Міцкевіч.

Цікавае ў. Караткевіча да фальклору ўзнікае яшчэ ў дзяцінстве ад расповядаў яго дзеда Васіля пра лебядзіны скіт і вужыную каралеву, пра звон, што затануў на дне возера, пра Крычаўскае паўстанне 1743-1974 гадоў. У студэнцкія гады творца паглыбляўся ў старажытны фальклор, які вывучаў вельмі актыўна. Рыхтуючыся да паступлення ў аспірантуру, ён пісаў рэфераты на тэмы «Казкі пра паноў у рускім фальклоры», «Дрэва смерці ў беларускім фальклоры». Дыпломная праца студэнта У. Караткевіча мела назву «Казка. Легенда. Паданне», дзе ён аналізаваў казку, як літаратурны жанр, разважаў пра фальклорнае багацце беларускага народа.

Даследчык творчай спадчыны У. Караткевіча А. Верабей заўважае, што пісьменнік ужо «на пачатку творчага шляху разумеў значнасць казкі для выхавання ў дзяцей любові да радзімы, далучэння іх да беларускай мовы. У гэтым плане У. Караткевіча можна параўнаць з Г.-Х. Андэрсенам, які праз свае казкі ўзняў прэстыж дацкай мовы і культуры» [1, с. 80].

Творца марыў пра выданне казак і легендаў з каляровымі малюнкамі, нават прыдумаў назву – «Легенды азёрнага краю». Прычым, галоўным крытэрыем для мастака былі ідэя патрыятызму, апяванне душы народа, яго таленавітасці, высакароднасці.

З цягам часу мары і памкненні грунтоўна пераасэнсоўваліся пісьменнікам і ў рэшце рэшт былі пакладзены на паперу. У лісце да М. Танка У. Караткевіч піша: «Абрабляю народную легенду, якую назаву «Маці ветру» (з часоў паўстання Вашчылы), абрабляю на апавяданне народную песню пра Сымона і ваяводу, думаю яе назваць або «Песня аб мячы», або «Залаты век». Думаю напісаць паэму па матывах казкі пра вужыную каралеву. Сапраўды заваяванае народамі, ім выпакутаванае забываць нельга, як гэта сёй-той робіць зараз. Яго трэба зберагаць, песціць, любіць. Інакш, чого варты народ?» [4, с. 147].

У. Караткевіч невыпадкова робіць Андрэя Беларэцкага («Дзікае паляванне караля Стаха») фалькларыстам. У сярэдзіне XIX ст. навукоўцы адкрылі вялікія скарбы фальклору беларускага этнаса, які, быццам бы, не існаваў. Пачалося актыўнае вывучэнне вуснай народнай творчасці, а праз яе і пазнанне жыцця краю. Беларэцкі разглядае фальклорны матэрыял як крыніцу ведаў пра мінулае бацькаўшчыны, як адзнаку культурнай самабытнасці народа.

Лінгвіст Сразнеўскі, азнаёміўшыся з працай А. Загорскага («Каласы пад сярпом тваім») па беларускім фальклору, убачыў багацце духоўнага свету беларусаў: «Вы зрабілі незвычайнае. Вы адкрылі «вялікае Чыпанга», як Марка Пола. Адкрылі новы, нязнаны свет. Адкрылі, магчыма цэлы народ. Няўжо яны былі такія?» [3, с. 147].

Шукаюць свой народ Антон Косміч і Андрэй Грынкевіч, Уладзіслаў Берасневіч і Васіль Вецер: «Пытанне, пастаўленае перад кожным, патрабавала адказу. Юнакам, амаль дзецям, неадкладна трэба было ведаць, хто яны такія» [3, с. 29]. Усвядоміўшы сябе беларусамі, яны будучь незалежна і годна адраджаць сваё імя, адкрываць сваю бацькаўшчыну, свой народ: «Не, народ не забілі. Ён жыве і чакае шчасця. І будзе жыць. Як бы цяжка яму не было» [3, с. 147].

У. Караткевіч заклікае кожнага з нас «шукаць свой народ». У творах пісьменніка гэта народ здольны, таленавіты, працавіты, асобны, не падобны на іншых. Пісьменнік стварае рамантычны ідэал творцы, які спасцігнуў таямніцы мастацтва, бачыць і разумее больш за іншых, а таму мае права быць наперадзе, весці за сабой, абуджаць (музыка Алесь Бан-Жвірба з казкі «Скрыпка дрыгвы й верасковых пустэчаў»).

Даследчык творчасці У. Караткевіча А. Русецкі слухна адзначае, што пісьменнік спрабаваў з дапамогай фальклору ўзнавіць мастацкімі сродкамі гісторыю бацькаўшчыны на ўсіх этапах станаўлення і развіцця нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Імкнуўся стварыць паэтызаваныя вобразы народных змагароў, заступнікаў, незалежна ад таго, кім яны былі, – рэальнымі гістарычнымі асобамі (К. Каліноўскі) ці легендарнымі постацямі народных гусяроў і быліннікаў (Машэка, Ваўкалака). І ўрэшце, мастак намагаўся знайсці адказ на адвечныя філасофскія пытанні «Хто ён – чалавек? Які ён – чалавек?» [5].

Вялікае выхаваўчае значэнне маюць прыказкі, выразы, прыведзеныя аўтарам ў сваіх казках: «Дзіцёнак раджаецца ад матары, а памірае за народ» [2, с. 467], «Той, хто не давярае чэсці людзей – сам не мае яе» [2, с. 468], «Для зайца самае каштоўнае камыш, а для мужчыны – чэсць» [2, с. 469], «Калі хоць адзін чалавек астаўся на роднай зямлі – яна не загіне» [2, с. 470], «Той, хто памірае за свой люд – заўсёды святы» [2, с. 471].

Навучаючы дзяцей роднаму, творца намагаецца спалучаць гэта з развіццём у іх неабходных жыццёвых разуменняў і паняццяў. Выхаванне моладзі, яе свядомасці ідзе ў некалькіх напрамках: праз знаёмства з гісторыяй свайго краю, праз эстэтычнае ўспрыманне прыгажосці роднай зямлі, праз вывучэнне маральна-этычных каштоўнасцяў беларусаў.

У «Зямлі пад белымі крыламі» мастак стварае вобраз народа-настаўніка, у якім увасабляе маральную чысціню, мудры погляд на чалавечыя ўчынкі, грамадзянскую адказнасць перад жыццём, перад новымі пакаленнямі. Зварот У. Караткевіча да народнай педагогікі

невывадковы. Гэта з'яўляецца эфектыўным фактарм, які стымулюе авалоданне роднай мовай, узнёўленне народных традыцый, узбагачэнне культуры. Народ у нарысе ўласным прыкладам прапагандуе чулыя адносіны паміж бацькамі і дзецьмі, працоўны лад жыцця як крыніцу матэрыяльнага і маральнага дабрабыту, любоў да радзімы як найвышэйшую каштоўнасць, павагу да старэйшых, нянавісць да ворагаў, гасціннасць, мужнасць, дабрыню.

Мэта У. Караткевіча даказаць усяму свету і, перш за ўсё, самім беларусам, што іх радзіма – гэта край высокай маралі, край, што захаваў памяць продкаў, край, дзе шанавалі традыцыі і перадавалі іх з пакалення ў пакаленне. Звяртаючыся да вопыту народнага выхавання, пісьменнік сцвярджаў, што любоў да айчыны зараджаецца ў чалавеку з маленства і пачынаецца з любові да бацькоў, да роднай мовы і культуры.

У рэцэпцы вуснай народнай творчасці пісьменнік бачыў дзейсны маральна-дыдактычны сродак, трывалую жыццёвую аснову. Сапраўдны беларускі дух адчуваецца ў аўтарскіх апісаннях вясельных і купальскіх абрадаў, у выкарыстаных мастаком народных песнях, паданнях, казках.

У. Караткевіч бадай што адзіны ў беларускай савецкай літаратуры пісьменнік, у творчасці якога жыццядзейнасць літаратурных герояў так расцвечана валадарамі чарадзейных сіл – варажбітамі, знахарамі, чараўніцамі, якімі надзвычай багаты беларускі фальклор.

Апрацоўваючы вусную народную творчасць, У. Караткевіч прагнуў вярнуць беларусам іх уласны духоўны скарб, узбагаціўшы яго не толькі індывідуальна-мастацкім вопытам, але і сацыякультурным вопытам усяго народа. Фальклорнымі парадыгмамі творца падкрэсліваў таленавітасць беларусаў, трываласць у пераёмнасці культу дзядоў.

Вусная народная творчасць, прасякнутая адкрытай дыдактыкай, дэтэрмінавала такія накірункі творчасці У. Караткевіча, як пошукі шчасця, справядлівасці, ісціны для абяздоленага народу. Пісьменнік настойліва раіў выкарыстоўваць каштоўныя маральныя прыцыпы фальклору для асветы, выхавання людзей. Праз вусную народную творчасць сучасны чытач набывае магчымасць пранікнуць у духоўную атмасферу далёкіх часоў, паверыць у свае творчыя сілы. Нарэшце, у творах У. Караткевіча фальклор становіцца важным элементам беларускай мастацкай культуры, якая даволі актыўна дапамагае маральна-інтэлектуальнаму абнаўленню грамадства.

Трэба адзначыць, што ў 2-й пал. XX ст. праблема фальклору набыла нечуваную раней вострыню і драматызм. Карэннае пераўтварэнне народнага побыту ў выніку татальнай індустрыялізацыі і ўрбанізацыі суправаджалася разбурэннем важных звянаў народнай культуры і жывога бытавання традыцыйнага фальклору. Яго стваральніка – традыцыйнага чалавека, арыентаванага на сцвярджанне звышасабістых

каштоўнасцяў, шпарка выцясненне сучасна аднабокі прафесіяналытылітарыст з яго канфармісцкай арыентацыяй на прэстыжнае спажыванне і моду.

У. Караткевіч адчуваў гэтую праблему і таму вузкасפעцыфічная, на першы погляд, тэма пра месца фальклору ў сістэме сучаснай культуры набывае ў яго творчасці шырокае сацыяльнае значэнне, суадносіцца з праблемай выхавання чалавека сучаснага грамадства і фарміравання сістэмы яго каштоўнасцей.

Пісьменнік намагаецца вырашыць цэлы шэраг праблем, каб зрабіць шматвяковыя здабыткі культуры багаццем душы сучасніка, пераадолець тэндэнцыі да бездухоўнасці, адначасова спажывецкія, утылітарысцкія тэндэнцыі, якія ствараюць неспрыяльную для развіцця мастацтва сітуацыю. Ён шукае, што можна супрацьпаставіць масавай эрзац-культуры, захаваць вытокі паэзіі, музыкі і іншых відаў творчасці. На думку У. Караткевіча, закінутыя стагоддзямі абрады, песні, павер'і чакаюць свайго адкрыцця.

Не аднаму твору ў беларускай літаратуры даў жыццё легендарны вобраз Машэкі – народнага змагара з прыгонніцтвам і бяспраўем працоўнага люду. Не абышоў яго сваёй увагай У. Караткевіч, прысвяціўшы яму свой першы паэтычны твор – «Машэка». Чытач у вершы знаходзіць самыя разнастайныя фальклорныя жанры. Тут і былінна-казачныя элементы (вобраз народнага заступніка Машэкі, ад рук якога «горы панскіх цел мой Дняпро панёс»), тут і прыказкі з іх пераносным сэнсам («і спячэцца пан на маім нажом»), і лаканічныя прымаўкі («ночка нас з нажом, як братоў звяла», «стаю, як корч»), і элементы алегарычных казак («і ў будан з дрыгвы плыве золь-зіма, – у ім карэнні – столь, ложка – ліст сухі»).

Яшчэ адзін твор – «Балада пра паўстанца Ваўкалаку». Балада – гэта адзін з самых распаўсюджаных жанраў у славянскай народнай паэзіі. Менавіта баладная форма дазволіла У. Караткевічу знітаваць у непадзельнае цэлае драматычнасць і трагізм жыцця і кахання героя, лірызм у апісанні роднай прыроды і багатыя магчымасці вуснай народнай творчасці. Спалучэнне баладнага і лірычнага пачаткаў надае народным павер'ям і легендам асаблівае гучанне, робіць іх прывабнымі для сучаснага чытача.

Заўважым, што амаль усе балады У. Караткевіча, у прыватнасці, «Чорная балада Гаркушы», «Балада аб трыццаць першым сярэбраніку», «Балада плахі», «Балада пра дзіка і чалавека», «Балада пра галубіныя пер'і», «Балада пра Невядомага Першага», «Балада пра развітанне», «Балада пра архангелаў», многія вершы («Зяц варыць піва», «Напачатку дарог», «Баявыя вазы», «Мокрыя травы», «Засуш», «Здратаваныя магілы», «Таўрыда», «На Беларусі бог жыве...», «Амаль хрысціянскі тост

за ворагаў», «Бекеш, або Ода Ерасі», «Армянскія ананімныя прытчы», «Раманс пра караля, што пакінуў трон», «Паэма пра явар і каліну»), абাপіраюцца на магутны фальклорны падмурак.

Так, сапраўды, фальклор вызначальна паўплываў на прозу і паэзію У. Караткевіча. Але, на погляд даследчыка А. Русецкага, было б не зусім справядліва не звярнуць увагі і на тое, наколькі сама творчасць паэта ўзбагаціла народную мудрасць. І тут не будзе перабольшаннем сказаць пра ўзаемасувязь і ўзаемаўзбагачэнне гэтых дзвюх літаратурна-грамадскіх з'яў. Цяжка пералічыць тыя паэмы, балады, вершы У. Караткевіча, дзе ёсць радкі, сказы, асобныя выразы, якія не проста сталі афарызмамі, а на ўзроўні прыказак і прымавак значна ўзбагацілі скарбонку беларускай народнай мудрасці [5].

Трэба адзначыць і такую адметную рысу ўзаемадзеяння паэзіі У. Караткевіча з вуснай народнай творчасцю, як імкненне спазнаць народную мудрасць не толькі ў часе, але і ў прасторы. Веданне вусна-паэтычнай творчасці старажытнай Таўрыды і Элады, Арменіі, Латвіі. Літвы, Расіі, Украіны Польшчы Чэхіі – гэта не адзінкавыя прыклады пранікнення паэта ў народную мудрасць розных краін і народаў.

Любоў да казак і паданняў, легендаў і былін, загадак і прыказак, іх мастацкая інтэрпрэтацыя, майстэрскае пранікненне ў іх сутнасць, асэнсаванне глыбіннага сэнсу і ўвасабленне народнай мудрасці і духоўнага багацця – стала адной з важнейшых асаблівасцей ўсёй творчасці У. Караткевіча.

Праз вусную народную творчасць сучасны чытач набывае магчымасць пранікнуць у духоўную атмасферу далёкіх часоў, паверыць у свае творчыя сілы. Нарэшце, у творах У. Караткевіча беларускі фальклор набывае новае жыццё, становіцца важным элементам беларускай мастацкай культуры, якая даволі актыўна дапамагае маральна-інтэлектуальнаму абнаўленню грамадства, садзейнічае пераёмнасці сацыякультурнага вопыту.

ЛІТАРАТУРА

1. Верабей, А. Абуджаная памяць: Нарыс жыцця і творчасці У. Караткевіча / А. Верабей. – Мінск: Маст. літ., 1997. – 255 с.
2. Караткевіч, У. Збор твораў у 8 т. Т. 2: Аповесці, апавяданні, казкі / У. Караткевіч. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 511 с.
3. Караткевіч, У. Збор твораў у 8 т. Т. 5: Каласы пад сярпом тваім: Раман: У 2 кн. Кн. 2 / У. Караткевіч. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 494 с.
4. Пачатак. Лісты Уладзіміра Караткевіча да Максіма Танка // Маладосць. – 1987. – №1. – С. 154-172.
5. Русецкі, А. У. Уладзімір Караткевіч: Яго зорка не згасне ніколі (Спраба літаратурнай біяграфіі): манаграфія / А. У. Русецкі. – Віцебск: ВДУ імя П. М. Машэрава, 2020. – 395 с.